

УДК 343.1

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ

CRIMINAL PROCEDURAL REGULATION OF TERMS OF ENSURING REALIZATION OF THE RIGHTS, FREEDOMS AND LEGITIMATE INTERESTS OF THE PERSON

Лоскутов Т.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та судових експертиз
Донецького юридичного інституту МВС України

Стаття присвячена дослідженню кримінального процесуального регулювання строків забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів людини. Аналізуються теоретичні уявлення та норми кримінального процесуального закону щодо гарантійного значення регламентації строків для забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини. Вказується на місце кримінальних процесуальних строків у предметі правового регулювання у кримінальному процесі.

Ключові слова: кримінальні процесуальні строки, правове регулювання, захист прав, охорона прав, норми, права, свободи і законні інтереси.

Статья посвящена исследованию уголовного процессуального регулирования сроков обеспечения реализации прав, свобод и законных интересов человека. Анализируются теоретические представления и нормы уголовного процессуального закона относительно гарантийного значения регламентации сроков для обеспечения прав, свобод и законных интересов человека. Указывается на место уголовных процессуальных сроков в предмете правового регулирования в уголовном процессе.

Ключевые слова: уголовные процессуальные сроки, правовое регулирование, защита прав, охрана прав, нормы, права, свободы и законные интересы.

Article is devoted to research of criminal procedural regulation of terms of ensuring realization of the rights, freedoms and legitimate interests of the person. Theoretical repose and standards of the criminal procedural law of rather guarantee value of a regulation of terms for ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of the person are analyzed. It is specified a place of criminal procedural terms in a subject of legal regulation in criminal trial.

Key words: criminal procedural terms, legal regulation, protection of the rights, protection of the rights, norms, rights, freedoms and legitimate interests.

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 роки, що затверджені Постановою загальних зборів Національ-

ної академії правових наук України від 24 вересня 2010 року № 14-10, є «Правові засоби боротьби зі злочинністю». Останній включає дослідження теоретичних та при-

кладних проблем кримінального процесуального забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина.

Кримінальне процесуальне забезпечення захисту прав і свобод людини неможна уявити без виваженого правового регулювання кримінальних процесуальних строків. Останніми встановлюються часові параметри реалізації процесуальних можливостей людини під час досудового розслідування та судового провадження. Тому дослідження правового регулювання кримінальних процесуальних строків є актуальним на сьогоднішній день питанням.

Стан наукового дослідження. Окремі проблеми правового регулювання кримінальних процесуальних строків досліджували такі вчені-процесуалісти: В. Д. Басай, С. Ю. Бутенко, М. С. В'юник, С. О. Заїка, Л. М. Лобойко, В. Т. Малярєнко, О. Р. Михайленко, Г. Я. Мацьків, Г. І. Сисоєнко, М. А. Погорєцький, С. Б. Фомін, І. В. Чурікова, О. Г. Шило, Г. В. Юркова та інші. Роботи вчених стосувалися загальних проблем строків у кримінальному процесі. Процесуалісти не акцентували увагу на дослідженні правової регламентації кримінальних процесуальних строків крізь призму забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини.

Мета дослідження полягає у визначенні гарантійного (забезпечувального) значення правового регулювання кримінальних процесуальних строків щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини. Досягнення цієї мети зумовлює поставлення та вирішення наступних завдань: 1) дослідження теоретичних уявлень щодо зв'язку кримінальних процесуальних строків із забезпеченням прав, свобод і законних інтересів людини; 2) аналіз окремих норм кримінального процесуального законодавства щодо впливу правового регулювання строків на забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини.

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо теоретичні уявлення щодо зв'язку кримінальних процесуальних строків із забезпеченням прав, свобод і законних інтересів людини.

С. Б. Фомін розглядає кримінально-процесуальні строки як одну з найважливіших гарантій захисту прав та законних інтересів учасників процесу [1, с. 14]. Аналогічної позиції дотримується С. О. Заїка, який зазначає, що строк у кримінальному процесі використовується законодавцем як один із засобів впливу на суб'єктів кримінально-процесуальних правовідносин з метою виконання завдань судочинства та захисту прав і законних інтересів особи [2, с. 9].

В. Т. Малярєнко пише, що справедливість кримінального процесу, забезпечення прав людини неможливі без дотримання встановлених законом строків на відповідну процесуальну дію [3, с. 16].

В. Д. Басай зазначає, що процесуальні строки слугують гарантією захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження як одного з основних завдань кримінального судочинства [4, с. 204-205]. До важливих гарантій прав учасників кримінального провадження автор також відносить інститут поновлення процесуального строку [5].

Г. Я. Мацьків вказує, що кримінально-процесуальні строки виступають важливим елементом кримінально-процесуальної діяльності та гарантом прав та законних інтересів особи. Кримінально-процесуальний строк становить гарантію реалізації права та виконання обов'язку суб'єкта кримінально-процесуальних відносин [6, с. 15]. Схожої позиції дотримується С. Ю. Бутенко, яка вважає, що реальність забезпечення прав людини багато у чому залежить від вчасності виконання посадовими особами покладених на них обов'язків [7, с. 49].

М. П. Курило зазначає, що процесуальні строки – це проміжки процесуального часу, у межах яких здійснюється охорона процесуального права суб'єктів судового про-

цесу та із завершенням яких така охорона закінчується [8, с. 167].

На думку І. В. Чурікової, встановлення конкретного строку проведення процесуальної дії або прийняття процесуального рішення забезпечує дотримання прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні [9, с. 1167].

Огляд позицій учених показує, що встановлення у кримінальному процесуальному законі строків здійснення процесуальної діяльності прямо пов'язано із забезпеченням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Причому встановлення процесуальних часових параметрів спрямоване як на захист прав, свобод і законних інтересів, що порушені у результаті вчинення кримінального правопорушення, так і на охорону прав, свобод і законних інтересів осіб щодо яких застосовуються заходи примусу, здійснюється обвинувальна діяльність.

Тепер розглянемо норми кримінального процесуального закону щодо правової регламентації кримінальних процесуальних строків та спробуємо показати зв'язок між останніми та реалізацією прав, свобод і законних інтересів людини.

У чинному КПК правовому регулюванню кримінальних процесуальних строків присвячена гл. 7 «Процесуальні строки». Зміст останньої включає норми, що регламентують поняття процесуальних строків, встановлення процесуальних строків прокурором, слідчим суддею, судом, обчислення, додержання та поновлення процесуальних строків. Окрім цієї глави, норми, що регламентують часові межі кримінального провадження, містяться у ст. 5, 12, 28, 53, 83, 173, 184, 191, 193, 200 тощо. За підрахунками Г. І. Сисоєнка, у чинному КПК вказівка на те, під час якої стадії відбувається процесуальна діяльність, а також необхідність врахування фактору часу при цьому має місце у 366 нормах, а сам термін «строк» вживається понад 350 разів [10, с. 106]. У КПК 1960 р., за даними О. Михайленко, налічувалось понад 330 норм, положень, що тією чи іншою мірою стосувалися строків або інших часових ознак, раціонального і найбільш ефективного їх використання [11, с. 60].

Правове регулювання кримінальних процесуальних строків знаходиться у тісному зв'язку із забезпеченням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Розглянемо це на прикладах правового регулювання конкретних строків у чинному КПК.

1. Із забезпеченням прав і свобод людини тісно пов'язана правова регламентація строку повідомлення особи про виклик. У ч. 8 ст. 135 КПК встановлюється, що таке повідомлення має бути здійснено не пізніше ніж за три дні до дня, коли особа зобов'язана прибути за викликом. У цій нормі також зазначається, що у разі встановлення КПК строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має бути повідомлена якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом. Тобто, нормами кримінального процесуального закону передбачено строк не менше трьох днів або менший, але необхідний (розумний) строк для реалізації права на підготовку до участі у досудовому розслідуванні чи судовому провадженні. Це загальне право може бути використане для ознайомлення з положеннями кримінального процесуального законодавства, отримання юридичних консультацій, правового захисту, а також для згадування фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення.

Чинна правова регламентація строку повідомлення особи про виклик є більш сприятливою для реалізації прав людини порівняно з правовою регламентацією за КПК 1960 р. Норми останнього не визначали ніякого строку для підготовки до участі у кримінальному процесі, у них встановлювалися лише такі вимоги до учасників кримінального процесу: а) підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний з'явитися за викликом слідчого у призначений строк

(ст. 107, 135), б) перекладач повинен з'явитися за викликом слідчого і зробити повно і точно доручений йому переклад (ст. 128); в) спеціаліст зобов'язаний з'явитися на виклик (ст. 128-1); г) свідок, потерпілий викликаються повісткою, яка повинна містити день і час явки (ст. 166, 171) тощо. Ці законодавчі положення могли застосовуватися органами кримінального судочинства без врахування мінімально необхідного строку для підготовки особи до участі у кримінальному провадженні, що знижувало ефективність реалізації такою особою своїх прав, свобод і законних інтересів.

2. Ще одним прикладом зв'язку кримінального процесуального регулювання часових параметрів та реалізації прав і законних інтересів є правова регламентація строку надання підозрюваному, обвинуваченому копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування до них запобіжного заходу до початку розгляду клопотання (ч. 2 ст. 184 КПК). Правове регулювання таких часових меж забезпечує реалізацію права підозрюваного, обвинуваченого на змагальну процедуру¹. Отримавши за три години до початку судового розгляду клопотання та матеріали щодо застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений має можливість підготуватися для протистояння обвинуваченню з метою спростування підстав стосовно застосування запобіжного заходу або доведення обставин, що свідчать про можливість обрання більш м'якого запобіжного заходу для забезпечення належної поведінки.

КПК 1960 р. не містив норм, що встановлювали б якінебудь строки надання підозрюваному, обвинуваченому копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування до них запобіжного заходу до початку розгляду такого клопотання. Положення попереднього кримінального процесуального закону 1960 р. взагалі не передбачали ознайомлення підозрюваного, обвинуваченого з клопотанням та матеріалами щодо обрання запобіжного заходу², тим самим перешкоджали реалізації права сторони захисту на змагальну процедуру.

3. Проілюструвати зв'язок між правовим регулюванням кримінального процесуального часу та здійсненням прав, свобод і законних інтересів можна через правову регламентацію строку затримання особи на підставі ухвали слідчого

судді, суду. Таким законодавець визнав строк всього у тридцять шість годин з моменту затримання (ч. 1 ст. 191 КПК). Це обумовлено забезпеченням фундаментального права людини на свободу і особисту недоторканість, що уможливило використання зазначеного стислого строку обмеження волі особи лише для доставки до судового органу з метою розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (ст. 187 КПК).

Порівняно з КПК 1960 р. чинна кримінальна процесуальна регламентація строку затримання особи на підставі судового рішення є більш сприятливою для людини щодо забезпечення права на свободу і особисту недоторканість. Оскільки норми КПК 1960 р. передбачали строк аж до сімдесяти двох годин стосовно затримання підозрюваного, обвинуваченого і доставлення його в суд під вартою. Якщо ж особа перебувала за межами населеного пункту, в якому діє суд, то строк затримання і доставлення до суду міг враховуватися до сорока восьми годин з моменту доставки затриманого у відповідний населений пункт (ст. 165-2).

Таким чином, аналіз окремих положень кримінального процесуального закону свідчить про прямий зв'язок правової регламентації кримінальних процесуальних строків із забезпеченням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

З урахуванням гарантійного значення правового регулювання кримінальних процесуальних строків для реалізації прав, свобод і законних інтересів людини, ми вважаємо, що кримінальні процесуальні строки можна визнати окремим факультативним елементом предмета правового регулювання у кримінальному процесі.

На підставі проведеного у цій статті дослідження можна зробити висновок про те, що правове регулювання кримінальних процесуальних строків безпосередньо пов'язано із забезпеченням прав, свобод і законних інтересів людини у кримінальному процесі.

Подальшими напрямками наукових розвідок можна визначити наступні: 1) дослідження співвідношення кримінального процесуального регулювання строків з іншим галузевим регулюванням часових параметрів; 2) дослідження правової регламентації процесуальних строків в іноземному законодавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фомін С. Б. Строки у кримінальному судочинстві: поняття, класифікація та функціональне призначення: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / С. Б. Фомін. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2003. – 18 с.
2. Заїка С. О. Строки у кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / С. О. Заїка. – К. : Київський Національний університет внутрішніх справ, 2006. – 19 с.
3. Маляренко В. Т. Щодо строків кримінального процесу / В. Т. Маляренко // Право України. – 2000. – №1. – С. 16-23.
4. Басай В. Д. Поняття і види процесуальних строків за КПК України та КПК Російської Федерації / В. Д. Басай // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 204-208.
5. Басай В. Д. Підстави і порядок поновлення процесуального строку за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В. Д. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 1 (7) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13bvdpkua.pdf>.
6. Мацьків Г. Я. Кримінально-процесуальні строки при застосуванні заходів процесуального примусу: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Г. Я. Мацьків. – К. : Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 19 с.
7. Бутенко С. Ю. Кримінально-процесуальні строки в контексті практики Європейського суду з прав людини / С. Ю. Бутенко // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 49-54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11bcjzpl.pdf>.
8. Курило М. П. Щодо необхідності подовження окремих процесуальних строків / М. П. Курило // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 167-170.
9. Чурікова І. В. Щодо реалізації засад розумності строків у кримінальному процесі / І. В. Чурікова // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1163–1167 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13hivukp.pdf>.
10. Сисоєнко Г. І. Процесуальні строки за КПК 2012 р. / Г. І. Сисоєнко // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2014. – № 5 (20). – С. 106-113.
11. Михайленко О. Сутність та проблемність часових параметрів у кримінальному процесі / О. Михайленко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – №2. – С. 58-64.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.

¹Тут вжита термінологія, застосована у Науково-практичному коментарі до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року [12, с. 375].

²Лише положення п. 3 ч. 2 ст. 48 КПК 1960 р. закріплювало за захисником право на ознайомлення з матеріалами, якими обґрунтовується обрання запобіжного заходу. Проте норми процесуального закону 1960 р. не встановлювали строків надання вказаних матеріалів захиснику. Останній міг з ними ознайомитися навіть перед самим початком судового розгляду щодо обрання запобіжного заходу, не маючи часу на підготовку своєї захисної позиції.